

noktasız

e-ISSN: 2757-7430

düşünce dergisi

sayı 8
bahar 2022

kadın

Genel Yayın Yönetmeni

Suat Kutay KÜÇÜKLER

Editör

Buse GÜRELİ

Görsel EditörAslı F. GÜMÜŞ
Hande Beril KÜÇÜKLER**Düzeltili**

Zeynep İlayda ÖZKURT

Kapak Çizimi

Ezgi SUKÜN

Mizanpaj

Buse GÜRELİ

Sosyal Medya ve Tanıtım

Elif ÖZMEN

Yazışma Adresi

noktasizdergi@gmail.com

Kadın

Bir sözlük tanımının aydınlatamayacağı kelime: Kadın. Kimdir kadın? Erkeğin eşi mi? Anne mi? XX kromozomlarındaki insan mı? Yoksa kadın olduğunu beyan eden kişi mi? “Kadın” tanımı, bugün toplumsal cinsiyet tartışmalarının odağında durmaktadır. Bu “tanım sorunu”, ideolojik bir aygıt olarak dilin ardındaki politik belirlenimleri açığa çıkarır. Örneğin “Yuvayı dişi kuş kurar” denilirken “dişi kuşun” kendi sınırlarını tayin etmesi mi anlaşılmalıdır yoksa “yuva”, ona kurabileceklerinin sınırını mı dayatmaktadır? Kelimelerin tanımlarını yansıtan sözlükler; kadını bir yerde konumlandırmakta, ona sınırlar tayin etmektedir. Simone de Beauvoir, kadın tanımının nerede durduğuna şu sözleriyle işaret eder: “Erkek kadına referansla değil, kadın erkeğe referansla tanımlanır ve farklılaştırılır. Kadın rastlantısal olandır, özsel olana karşıt özsel olmayan varlıktır. Erkek Öznedir, Mutlak varlıktır; kadınsa Öteki Cins’tir.”

Ataerkillik, biyolojik bir cinsiyetin ötekisine karşı kurduğu hakimiyetten ziyade kapitalist üretim biçiminin cinsiyetteki tezahürüdür. Bu nedenle Monique Wittig gibi filozoflar; heteroseksüelliği bir cinsel yönelim olarak değil, politik rejim olarak değerlendirdiler. Bu politik rejim, toplumsal hayatın her alanını kuşattığı gibi tarihi de ele geçirmiştir. Çağdaş dönemde pek çok kadın filozofun varlığıyla hükümsüz kalan “kadın filozofların bulunmadığı” tespiti, toplumsal koşullarla olduğu kadar tarih yazımıyla da yakından ilgilidir: “Tarih, kazananların propagandasıdır.”

Gerek toplumsal koşullar gerekse tarih yazımının etkisiyle felsefe tarihinde kendisine “özne” olarak yer edinmekte güçlük çeken kadının, “nesne” olarak yeri son derece trajiktir. Platon, kadına eğitimden itibaren eşit haklar tanırken Aristoteles’te kadının yeri hanenin içidir. Antik dönemden 18. yüzyıla gelindiğinde Kant’ın kadınlar hakkındaki düşünceleri, tarihte ilerleme düşüncesine âdeta bir karşı örnek sunmaktadır. Kant, bilgilenme gayretindeki kadın hakkında “sakal sahibi olmayı istese daha iyi olur çünkü edinmeye uğraştığı derinlik havasını bu şekilde daha iyi ifade edebilir” demektedir.

içindekiler

5 **EPİSTEMİK BİR DÖNÜŞÜM: FEMİNİST PSİKOLOJİ**

Aslı F. GÜMÜŞ

8 **ÇEVİRİ FEMİNİZM GEÇMİŞ VE ŞİMDİ: İDEOLOJİ, HAREKET VE REFORM**

Camille PAGLIA
Çeviri: Dilan BOZKURT

19 **JOHN LOCKE VE JOHN STUART MİLL FELSEFESİNDE CİNSİYETE DAYALI EŞİTLİK**

Can BİRVAR

22 **SÖZLÜ KÜLTÜRDE KADIN ANLATICILIĞI**

Ebru Purtaş

26 **TOPLUMSAL CİNSİYET VE FEMİNİST KURAM**

Kader DUMLU

31 **LİLJA 4EVER TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA FİLM ANALİZİ**

Nilay TUNÇ

**SINIFSAI MÜCADELE VE KADIN:
KRUPSKAYA ÖRNEĐİ**

Özge FINDIK

**MİCHEL FOUCAULT'NUN
'PANOPTİKON'UNU KADIN
ÜZERİNDEN YENİDEN
DÜŞÜNMEK**

Rukiye DEMİREL

**OSMANLI DÖNEMİ KADIN
DERGİLERİ**

Zeynep İlayda ÖZKURT

**TÜRK MEDYASINDA KADIN
CİNAYETLERİNDE
KULLANILAN ERİL DİL**

Zuhal YERLİKAYA

**RÖPORTAJ
GEÇMİŞİN VE BUGÜNÜN ATAERKİSİ
KARŞISINDA FEMİNİZM**

Prof. Dr. Fatmagül BERKTAY

**RÖPORTAJ
TOPLUMSAI CİNSİYETİ HALKBİLİMCİ
PERSPEKTİFİNDEN OKUMAK**

Prof. Dr. Gülin ÖĞÜT EKER

GEÇMİŞİN VE BUGÜNÜN ATAERKİSİ KARŞISINDA FEMİNİZM

Prof. Dr. Fatmagül BERKTAY ile Röportaj

Röportör: Suat Kutay KÜÇÜKLER

Kadın çalışmaları dendiğinde akla gelen ilk isimlerden birisi olarak sizi dergimizde ağırlamak bizim için büyük bir mutluluk.

Benim için de burada olmak çok keyifli, teşekkür ederim.

Kadın ve erkek cinsiyetlerinin farklı fizyolojik özellikleri mevcut. Fizyolojik farklılık, toplumsal cinsiyet eşitliğinin neresinde duruyor? Bu fizyolojik farklılık dolayısıyla toplumsal hayattaki farklı görev ve rollerin, cinsiyetlere göre dağıtılmasının sürdürülmesi, geçerli bir yaklaşım mı?

Eşitlik, genel olarak aynılık ya da aynılık isteğiymiş gibi algılanıyor yahut öyle sunulmak isteniyor. Önce biraz bundan bahsetmek lazım. Elbette kadınlar ve erkekler arasında fizyolojik ve biyolojik farklılıklar var. Kimse bunu inkar etmiyor ve üstelik inkar etmek de istemiyor. Fakat bu biyolojik farklılığın toplum içinde, kültür içinde hiyerarşik bir farklılığa, bir ezme-ezilme ilişkisine yol açması şart değil. Bu, var olan toplum içinde öyle oluyor. O yüzden de aynı zamanda her türlü ezme-ezilme ilişkisi için bir tür model, bir paradigma işlevi görüyor. Bu sebeple de değişmesi konusunda müthiş bir direnç var. Eğer değişirse dünyanın çivisi çıkacakmış, her şey değişecekmiş gibi bir algı var.

Zaten binlerce yıllık bir gelenek söz konusu olduğu için bu durumu anlamak çok da zor değil. Toplumsal cinsiyet ideolojisi ya da cinsiyetçilik, var olan eşitsiz ilişkilerin, yapısal eşitsizliğin meşrulaştırılması için kullanılıyor. Eşitlik talebi, aynılık ya da aynılaştırma talebi değildir. Eşit olduğunuz halde farklılığınızı koruyabilirsiniz. Tersinden söyleyecek olursak farklı olduğunuz halde kamusal alanda eşit olmanız mümkündür. Yani birer özerk insan varlığı ve yurttaş olarak tabii ki eşit olabilirsiniz. Kendi somut bedeninizle, o farklılığı koruyarak eşit olmanız mümkün. Şimdi burada son zamanlarda çok yaygın olarak karşılaştığımız “Feministlerin istediği eşitlik, aslında aynılıktır. Erkeklerle aynı olmak istiyorlar.” algısı mevcut. Feminizm tam tersine, özellikle farklılık üzerinde duran, farklılıkların (yalnızca cinsiyet farklılığı değil, her türlü farklılığın) tanınmasını talep eden ve bunun için mücadele eden bir akım. Feminizmin aynılaştırma isteği gibi bir şey söz konusu değil. Fakat buradan “Kadınlar eşitlik derken erkeklerle aynı olmak istiyor; bunun için de eşitliği değil, adaleti savunmak gerekir” sonucunu çıkarmaya çalışıyorlar. Tabii adalet, kulaklarımıza çok güzel gelen bir kavram. Elbette hepimiz adalet istiyoruz ama eşitlik olmadan adalet de olmuyor. Çünkü onların adalet dedikleri, bildiğimiz “oranlı eşitlik” anlayışı. Yani hak edene, ancak hak ettiği

1978 yılında Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünü bitirdi. 1983 yılında ise Kamu Yönetimi ve Siyaset Biliminde yüksek lisansını yaptı. 1980-84 yılları arasında Başbakanlık Çevre Müsteşarlığında Uluslararası ilişkiler uzmanı olarak çalıştı. 1991 yılında İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde araştırma görevlisi oldu.

kadar eşitlik. Eğer toplumda erkek kendisini zaten üstün sayıyor ve toplum da bunu böyle kabul ediyorsa “kadına eşitlik, erkeğe zulüm” olur. Nitekim İslamcı yazarlar bunu savunuyor. Çünkü kadını ikincil konumda görüyorlar; eh o zaman da “eşit olmayana eşitlik” tanıyarak üstün olana haksızlık etmiş oluyorsunuz. Önemli olan toplum içinde süregelen eşitsizliği, cinsiyetçiliği ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak, kimseyi kimseden üstün veya aşağı saymamak. Adalet ancak o zaman gerçekleşir. Adalet, eşitliğin karşısına konulacak bir kavram değildir. Bir daha tekrarlayayım: Farklı olabilirsiniz, farklısınız, farklılığı fark etmek ve tanımak çok iyi bir şeydir. Fakat farklı olduğunuz halde eşit olmanız mümkündür ve bunu talep etmek hem meşrudur hem de herkesin yurttaşlık görevidir.

O halde “aynılık”, “eşitlik” ve “adalet” kavramlarına ışık tutmamız gerekiyor bu soruyu yanıtlamak için.

Tabii. Eşitlik ile adalet birbirine karşı kavramlar değildir fakat öyleymiş gibi yansıtılıyor. Adalet ile kastettikleri, kadınların kendi yerlerini bilmeleri,

yani kendilerine tanınan sınırların dışına çıkmamaları. Oranlı eşitlik anlayışı budur. Platon’dan beri bildiğimiz, herkes toplumda konumunu bilir ve ona uygun davranırsa -ki bu konumlar eşit değildir- toplumda ahenk sağlanacağı düşüncesi... Bu “adalet” anlayışına göre köylü ile efendinin, kadın ile erkeğin konumu eşit değildir, olmalıdır. Bu, bizim adalet anlayışımız olamaz.

Bugün feminizm yekpare bir bütün değil, farklı feminist yaklaşımlar söz konusu. Belki bu çeşitlilikten olacak, kendisini “feminist” olarak adlandırmaktan imtina eden ama kadın haklarını müdafaa ettiğini öne süren kimseler de mevcut. Feminizmleri ve feminizm dışı kadın hakları savunusunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Hakikaten dediğiniz doğru. Birçok kadın benimle aynı düşünceleri savunuyor ama söze “Ben feminist değilim ama...” diye başlıyor. Çünkü bu, erkek egemenliğinin propagandasıyla ve kadın erkek eşitliğini, genel olarak toplumsal cinsiyet eşitliğini geriletme çabasıyla ilgili bir durum. Feminizm, evrensel ilkelere dayanır. Feminist evrensel ilkeleri herkes savunabilir, savunmalıdır. Ayrıca feminizm sadece yasal haklardan ibaret değildir. Benim indimde feminizm, esas olarak kadınların güçlenmesi anlamına geliyor ve kadınların güçlenmesinin de çok çeşitli yolları olabilir. Ben kitabı ayrımlarla çok ilgilenmiyorum, ki bu ayrımlar zaten geçmişte kaldı. Şu an kimse böyle kategorik ayrımlarla ilgilenmiyor. Aksine feminizmin gündeminde kesişimsellik var. Benim kesişimsellikten anladığım, sadece kadın hakları ya da kadınlara özgü taleplerle değil tüm aşağıda kalanların, ezilenlerin dertleriyle dertlenmek. Kadınla-

rın insan haklarını savunmak yani cinsiyetçiliğe, ayrımcılığa karşı çıkmak ve değişmesi için uğraşmak, feminist olmak demektir. Bunun adını koymaktan kaçınmamak lazım. Bu aralar “feminizm” ifadesine konan mesafe biraz azaldı fakat ben çeşitli ortamlarda “Ben feministim.” dediğimde bazı beyefendilerin bana “Aman estağfurullah hocam!” dediğini hatırlıyorum. Üstelik bundan yüz küsur yıl kadar önce, İkinci Meşrutiyet döneminde, Beyaz Konferanslar adında konferanslar dizisi var. Bir konakta, üç yüz kadar kadın bir araya gelip her hafta seminerler yapıyorlar feminizm ve kadın hakları konusunda. Kadınlar Dünyası dergisinde Nimet Cemil Hanım “Feminizm, Daima Feminizm” başlıklı yazı yazıyor. Dilimizde zaten birçok yabancı kelime varken niye bir de “feminizm” olmasın diye soruyorlar yazılarında, tartışmalarında. Yüz yıldır bitmedi feminizm düşmanlığı çünkü cinsiyetçiliğin ortadan kalkmasından korkuluyor. Demek istediğim “feminizm” kavramına karşı düşmanlık geleneksel eril muhafazakarlığın yarattığı bir şey, medya da bunu hevesle yaymaya çalışarak suç ortaklığı yapıyor. Buna karşılık feminizm kavramını kullanmakta direnmek lazım çünkü feminizm, evrensel ilkeler ve haklarla ilgilidir, eşitlik ve gerçek adaletle ilgilidir.

Tam da Türk feministlerden bahsetmişken şu soruyu yöneltmek yerinde olacak. Ziya Gökalp’in yazılarında Türkçülüğün feminizm ile paralel bir ilerleyişi ortaya konuluyor, Ziya Gökalp için feminizmin Türkçülüğün içerisinde değerlendirildiğini söyleyebiliriz. Ancak milliyetçiliğin Türkiye’deki seyrine bakıldığında, kadın haklarının milliyetçi söylem içerisinde yerinin zamanla terk

İngiltere’de York Üniversitesinde ikinci yüksek lisansını, "Kadınlar ve Din: Baskı ve Direnme Söylemleri" (Women and Religion: Discourses of Domination and Resistance) başlıklı tezi ile bitirdi. “Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın” başlıklı teziyle Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde ise 1996 yılında doktor unvanını aldı.

edildiğini görüyoruz. Bu bağlamda Türk milliyetçiliği ve feminizm ilişkisini nasıl yorumluyorsunuz?

Bütün ulus devletleşme dönemlerinde, özellikle geç uluslaşmalarda milliyetçilik ile feminizmin ele gittiğini görürüz. Burada milli davanın dışlaştırılması de söz konusudur. Vatan, kurtarılması gereken bir bakire olarak sembolleştirilir, onu kurtaracak olan da milliyetçi erkeklerdir. Fakat aynı zamanda -özellikle de Osmanlı-Türk modernleşmesinin başlarında- toplumun gelişmesi ile ailenin gelişmesi, ve tabii ailenin gelişmesi ile de kadın birbirine bağlı şeyler olarak görülür. Dolayısıyla kadınların gelişmesi ile toplumun gelişmesi ya da geriliği arasında bir paralellik kurulur ve kadınlar da bu şekilde milli davaya dâhil edilirler. Türkiye’de on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren kadınlar yurttaş olmaya, kamusal alanda var olmaya çalışıyorlar. Şeriat buna izin vermiyor fakat onlar sınırları zorluyorlar. Modernleşmeci erkekler, genç Türkler ve Kemalistler de kadınlara bir alan açıyor ve kadın haklarını destekliyorlar. Bu destekleme süreci Cumhuriyet sonrasında önemli ölçüde bir kazanıma dönüşüyor ve kadınlar kamusal alana çıkma imkânı elde ediyorlar. Medeni Kanun, eşit yurttaşlık yolunda

çok önemli bir adım, hiç kuşkusuz. Fakat şunu da düşünün, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçerken en önemli kopuş belki de bu noktada oluyor. Yani yüzlerce yıldır kamusal alandan dışlanmış olan kadınların nihayet o alanda görünür olmaları. Bu da toplumda, özellikle erkeklerde önemli ölçüde kaygıya yol açıyor. Ben buna "ataerkilliğin endişesi" diyorum. Bu kaygıyı hafifletmek için de yine birtakım geleneksel sınırlamalar getirilerek kadınlar belirli bir çerçevenin içinde tutulmaya çalışılıyor, yani kamusal alanda var olacaklar ama eski geleneksel eşlik ve annelik rollerini de bir şekilde devam ettirecekler. İkinci Meşrutiyet döneminde, daha sonra Balkan Savaşlarında, Birinci Dünya Savaşında ve ardından Kurtuluş Savaşı dönemlerinde kadınlar ön plana çıkıyor ve erkeklerin boş bıraktığı alanları dolduruyorlar, ister istemez. Yalnızca Türkiye'de değil, Batı'da da böyle; kadınların artık "kendilerini kanıtladıkları" düşünülüyor ve oy hakkının tanınması için bu gerekçe gösteriliyor (gördüğümüz gibi hep kadınların kendilerini "kanıtlamaları" istenir!). Osmanlı feministleri de bunun bilincindedir. Yurttaşlık haklarını ve siyasi hakları talep ederken tam da "Bizim bu savaşlarda gösterdiğimiz yararlılık ve fedakarlıklar bize bunları isteme hakkını veriyor" diye çok net söylüyorlar. Ama dediğim gibi, ulus devletin erkeklerinin de esas zihniyet dünyası öncekinden pek farklı değil. Ataerkil zihniyet bir anlamda kılık değiştiriyor, artık kendisini din ile meşrulaştırıyor ama yine aynı cinsiyetçi geleneksel roller devam etsin istiyor. Böylelikle, yani geleneksel rollerle sarılıp sarmalanınca kadınların kamusal alandaki mevcudiyeti erkekler için daha kabul edilebilir ve eril kaygı da bir nevi giderilmiş oluyor. Zaten Medeni Kanun'un ve Ceza Kanunu'nun değiştirilmeden

önceki haline bakıldığında bu daha iyi anlaşılır. Değişim önemlidir –kadınların kamusal alandaki varoluşları önündeki yasal engeller kaldırılmıştır– fakat değişmeyen birçok yönü de içerisinde barındırır. Örneğin geleneksel cinsiyet rollerinde gerçek bir değişim yoktur; erkek hala aile reisidir, kadınlar yine ailenin ve toplumun ahlakının göstergesi olarak görülürler ve bu yetmiyormuş gibi artık toplumun mutluluğunun ve ahenginin de göstergesi olmaya başlarlar. Yani kadın ne kadar fedakâr ve "başkaları için mevcut" olursa, hem kendileri, hem aileleri hem de toplum o kadar mutlu ve müreffeh olur gibi ideolojik bir anlayış vardır. Sonuçta kadın, gene özerk birey değil ailenin mütemmim cüzü.

1935'e kadar olan dönem, kadınların önemli ölçüde faal oldukları, kendi taleplerini öne sürdükleri bir dönem. Örneğin 1927'de kadınların oy hakkı talebinde bulduklarını fakat bunun kabul edilmediğini görüyoruz; zaten daha Cumhuriyet Halk Fırkası kurulmazdan önce Kadınlar Halk Fırkası kurulmaya çalışılmış ama kadınlar oy hakkına sahip olmadıkları için bu kabul edilmemişti. Daha sonra bildiğiniz gibi kadınlar seçme ve seçilme hakkını 1934'te ve 1935'de kazanıyor. Dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi Türkiye'de de kadın-

lara oy hakkının kabul edilmesi kadın hareketinde belirli bir duraklamayı getiriyor. Batı'da iki savaş arasındaki dönemde de oy hakkı elde edilmesiyle tüm sorunların çözüldüğü anlayışı vardı, kadınlarda. Türkiye'de de benzer bir durum var; tek parti döneminin sivil toplumu bastıran tutumu da etkili, tabii. Başka birçok dernek ve örgüt gibi Kadınlar Birliği de kapatılıyor ("kendi kendilerini feshediyorlar!"). Ayrıca unutmamak gerekir ki Cumhuriyet ile kadınların çok önemli kazanımları var, bu yüzden de Kemalist ve milliyetçi ideolojiyi büyük ölçüde benimsemiş ve içselleştirmiş durumdadır. Bunun da etkisiyle kadın mücadelesi bir duraklama dönemine giriyor.

Bir "Türk feminizminden" bahsetmek mümkün mü? Türkiye'de kadın haklarının deyim yerindeyse tabandan hareket etmeyen, tavandan tabana indirilen haklar olduğu ve bu sebeple Türkiye'de feminist mücadelenin tam olarak ortaya çıkmadığını öne sürmek doğru olur mu? Başka bir deyişle Türkiye'de feminizmin devletin gölgesinde kaldığı öne sürülebilir mi?

1996 yılında İstanbul Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümünde öğretim üyesi oldu ve siyaset bilimi anabilim dalı başkanı olarak görev yaptı. İstanbul Üniversitesi'nin Siyasal Bilgiler Fakültesinde ve Kadın Sorunları Araştırma Merkezi (KSAUM) bünyesinde dersler verdi.

Hakların tamamen tavandan indiği doğru değil, feminist tarih araştırmaları bunu doğrulamıyor. Bu konudaki resmî tarih anlatısı çok değişti. Çünkü Batı'daki gelişmeye benzer bir gelişmeyi Osmanlı-Türk çizgisinde görmemiz mümkün. Tabii kültürel ve tarihsel bazı farklar var fakat Osmanlı öyle nevi şahsına münhasır, sui generis değil. Dünyanın geri kalanıyla karşılaştırılabilir koşullarda. Kadınların mücadelesi de böyle bir karşılaştırmayı mümkün kılıyor. Genelde kadın hareketini statüsü yüksek kadınların başlattığı söylenir ki başka türlü mümkün değildir. Batı'da da böyle başlamıştır. Çünkü belirli ölçüde eğitilmiş olmazsanız haklarınızın farkına varamazsınız ve eğer belirli ölçüde kaynaklarınız yoksa, haklarınızın farkında olsanız bile mücadele edemezsiniz. Bu yüzden on dokuzuncu yüzyıla kadar esas olarak bireysel başkaldırıları vardır; feminizm ancak on dokuzuncu yüzyılda kitlesel bir harekete dönüşebilmiştir. Çünkü bu dönemde kadınların hem eğitim düzeyleri artıyor, hem de ücretli çalışma hayatına atılarak ayaklarını basacakları bağımsız bir konuma sahip olabiliyorlar. Osmanlı'da da eğitim hamlesi çok önemli; on dokuzuncu yüzyıl sonu, yirminci yüzyıl başlarında maddi kaynağa ve eğitime sahip kadınların sayısı artıyor ve onlar hak taleplerini gündeme getiriyorlar. Bu da çok doğal.

Daha sonra ise, az önce konuştuğumuz bağlamda, tek parti yönetiminin solidarist ve tekçi politikasının sivil toplum örgütlerini kapatması ve genel olarak sivil toplumu daraltması kadınları da etkiledi. Ancak 60'lardan sonra, Türkiye'de sol hareketin gelişmesiyle belki bir hareketlilik oldu fakat o zaman da büyük ölçüde solun etkisinde

kalındı, ki o dönem solculuğu da maalesef cinsiyetçilikle malûldü. Biz esas olarak 80'lerden sonra aile içindeki rollerin, cinsiyetçiliğin gündeme getirildiğini ve buna karşı mücadele edildiğini görmeye başlıyoruz. Bu da çok şaşırtıcı bir durum değil. Artık meslek ve eğitim sahibi olan çok sayıda kadın mevcuttu ve aynı dönemlerde dünyada ikinci kadın hareketi yükselmişti; bu, Türkiye'deki kadınları da etkiledi. 80'ler sonrası feminist hareket için de yine "tuzu kuru kadınların hareketi" veya "Batı'dan ithal" denirdi. Ben de hep şöyle cevap verirdim: "Sosyalizm Anadolu'nun bağrından mı doğdu?" Bunu diyenler genelde solcu arkadaşlarımızdı, çünkü. 90'lardan itibaren devlet içine de yansıyan bir şekilde kurumsallaşma ortaya çıktı. O sırada bir devlet feminizminden tam bahsedilebilir mi pek emin değilim ama en azından söylemde destekleme söz konusuydu ve Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü gibi kurumlar oluşturuldu. 1995'de Beijing Birleşmiş Milletler Kadın Konferansı'nda Türkiye CEDAW'a (Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) koyduğu çekinceleri kaldırmayı taahhüt etti ve 2001'deki Medeni Kanun'da, ardından Ceza Kanunu'nda ayrımcı maddelerin temizlenmesiyle bunu gerçekleştirebildi. Fakat daha sonra maalesef bu alanda atılan ileri adımlar geri alınma sürecine girdi.

Yasalar önemlidir elbette ama onların uygulanabilmesi için, kadınların durumunun gerçekten değişmesi için siyasi iradenin ve müdahalenin rolü esastır. 90'larda devlet içindeki kurumların yanı sıra üniversitelerde kadın merkezleri açılmaya ve Kadın Çalışmaları alanı gelişmeye başladı. O zaman YÖK bunları destekliyordu. Şimdilerde ise YÖK bunları kapatmasa da toplumsal cinsiyet

eşitliği konusunun müfredattan çıkarılmasını istiyor. Devlet feminizmi kavramsallaştırması bana artık neredeyse hiçbir anlam ifade etmiyor. Tam tersine şu an devletin sahibi olanlar, muktedirler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sürdürme konusunda dört ayak direyorlar. LGBTİ+ haklarını da kapsadığı için toplumsal cinsiyet kavramına karşı savaş açılmış durumda. Bu kavramın aile ve toplum ahlakını bozduğu iddia ediliyor. Gördüğümüz gibi gene ortada birey yok. İnsanların kendi var oluşlarını ve haklarını güvenceye almak istemeleri aile ve toplum ahlakını neden bozsun? Tam tersine eşitlik toplumu güçlendirecek bir şeydir, adaleti pekiştirecek bir şeydir. Siz herkes için eşitlik ve adalet istemezseniz sonuçta kendinizi de bağımlılıktan kurtaramazsınız. Bu yalnızca kadınların sorunu değil, erkeklerin de sorunu. Kadınların bireyselliğinin bastırılması aynı zamanda erkeklerin de bireyselliklerini kaybetmelerine yol açıyor. Bunu erkekler görmezse çok hata ederler ve nitekim de ediyorlar.

Feminizmin, 1960'lı yıllarda akademik olarak çalışılmaya başlandığı düşünülürse feminizmin akademiye girmesi neden bu kadar uzun sürdü?

Bu benim üzerinde durmak istediğim bir konu. Akademiye ilerici ve normal sayılanı değiştiren hangi akıma baksanız, arkasında bir toplumsal hareket olduğunu görürsünüz. Önce maddi olarak toplumda bir şeylerin değişmesi ve hareketin ortaya çıkması gerekiyor. Nitekim dünyada, 60'larda özgürlük hareketiyle birlikte kadın özgürlüğü hareketi de yükseldi ve bunun sonucu olarak 70'lerde ve sonrasında akademiye yansıdı. Stuart Hall, feminizm akademiye öyle kibarca açılan ka-

1995 yılında doçent, 2001 yılında ise profesör unvanını alan Berktaş; Ekonomik Sosyal Tarih Vakfının kurucusu, Toplumsal Araştırmalar Vakfının kurucusu üyesidir.

pıdan girmedi, pencereyi kırarak girdi der. Sanırım bu bütün devrimci, dönüştürücü akımlar için geçerlidir. Türkiye’de 80’lerde ikinci kadın hareketi ortaya çıktı ve sayıca az olmakla birlikte ideolojik etkisi çok büyük oldu. Bu sayede de akademiye yansıdı. Bizler önce feminist olduk, sonra feminist akademisyenler olduk. Bunun aksi de pek mümkün değildir. Bence bu anlamda Marksist çerçeve geçerli. Bugün farklı bir durum varsa yine bu açıdan bakıp analiz etmek gerekir diye düşünüyorum.

Bu durumda teorik çalışmanın, toplumsal hareketin ardında kalmasını bir sorun olarak ortaya koymuyoruz. Bilakis sizin perspektifinizden aslında toplumsal hareket öncü bir yerde duruyor.

Tabii öyle ama bunları öncelik sonralık ilişkisi içerisinde anlamak pek doğru değil; önemli olan gerçekten diyalektik bir birlik içinde olduklarını kavramak. Benim söylemek istediğim, dayanacağınız toplumsal bir hareket, toplumsal bir gerçeklik olmadığı vakit teorik olarak çok yaratıcı ve dönüştürücü olmanızın zor olduğu. Müthiş bir deha olup toplumsal anlamda henüz karşılık bulunmamış konuları gündeme getirebilirsiniz ama bana kalırsa özellikle sosyal bilimlerde, hele hele

siyaset biliminde, toplumla olan ilişki son derece tayin edicidir. Burada “toplum” derken toplumun tamamını kastetmiyorum, dayanacağınız bir zemini kastediyorum.

Bugün Türk ve dünya akademisinde ataerkilliğin konumunu nasıl görüyorsunuz? Kadın istihdamının en geniş olduğu yerlerden birisi, üniversite ve diğer eğitim kurumları. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliğinin akademide önemli ölçüde sağlandığının göstergesi sayılabilir mi?

Maalesef göstermez, çünkü tek gösterge o değildir; fakat yine de istatistiksel olarak kadınların bir yerde belirli oranda bulunması önemlidir. Genelde, bir değişim yaratmak için en azından %30’luk bir alt sınırın olması gerektiği söylenir. Türkiye’de, üniversitelerde kadınların varlığını Cumhuriyet’e borçluyuz. Bunun hakkını teslim etmek gerekir. Bir dönem %40’a kadar çıkıyor bu oran. Ben 1995’te İsveç’e gittiğimde - oradaki kadın çalışmaları merkezlerini dolaşıyordum- İsveç’teki kadın akademisyenler, Türkiye’de kadın akademisyen oranının %36 olmasına çok şaşırılmışlardı. Çünkü o sırada İsveç’te oran %8 idi. Bu bakımdan -devlet feminizmi bahsini anımsayacak olursak- Cumhuriyet’in kadınların önünü açması çok önemliydi, bunu küçümsememek lazım. Ama özellikle son zamanlarda bu durum değişmeye başladı. Akademide kadın olmak her zaman zordur. Daima başkalarından daha fazla çalışmak ve kendinizi kanıtlamak zorundasınızdır. Yalnızca akademide değil, her alanda durum böyledir. Dahası, bir şekilde size, yerinizin orası olmadığı hatırlatılır. Bu, üniversitede uzun süre üstü kapalı bir şekilde cereyan etti. Mesela, kadın çalışmaları

ile ilgileniyorsunuz diye size iltifat edermiş gibi “Ama siz çok birikimli bir insansınız, niye bu konularla uğraşıyorsunuz?” denir. Hatta bir ders paylaşımı olurken bana dördüncü bir ders teklif edilmişti. Ben de “Benim dördüncü bir dersim var, Siyasal Bilgiler Fakültesi dışında Kadın Çalışmaları dersi de veriyorum.” dediğimde “Ama hocam, o sizin hobiniz zaten” şeklinde cevaplar da almıştım. Dediğim gibi, bu tür tepkilerin o dönemler üstü kapalıydı. Ama 2010’dan sonra ‘kadınların yeri burası değil’ anlayışının açıkça dile getirildiğini ve asistan alınacağı zaman açık bir şekilde ‘kadınların evde olması lazım, burada değil’ denilerek kadınların alınmadığını gördük. Ve bunlar sıradan bir hale geldi. Örneğin KHK’lı kadın akademisyenlerin büyük bir çoğunluğu kadın çalışmaları yapan arkadaşlardı. Bunların hiçbirisi tesadüf değil. Bir de Kadın Araştırmaları Merkezinin “evcilleştirilmesi” isteği söz konusu. Kadın ve toplumsal cinsiyet araştırmaları değil, kadın ve aile araştırmaları yapılması isteniyor. Yine, “Siz aileye ve topluma aitsiniz. Hasbelkader buradasınız, bu yüzden de kendi işinizle, yani aile işleriyle uğraşın” baskısı çok var. Bütün bunlara rağmen istihdamdaki bahsettiğim belirli bir oranı aşmak, tayin edici oldu. Bu yüzden ortada çok ikili ve karmaşık bir durum var. Her şeye rağmen kadın akademisyenler direniyor ve nitelikli araştırmalar yapmakta da cesur davranıyorlar.

Sizin “ataerkilliğin endişesi” ifadenizi de açıklamak adına şöyle bir soru sormak istiyoruz: Ataerkilliğin dönüştüğünü düşünüyor musunuz? Ataerkillik, bugün kadın haklarının karşısına hangi formlarda çıkıyor? Biraz önceki cevabınızdaki

aile kavramı ile kadının yerini tayin etme çabası, yeni bir ataerki formu gibi gözüküyor.

Kadının aile ile özdeşleştirilmesi bir yandan yeni, bir yandan da çok eski bir anlayış. Kadının esas olarak kendi başına bir birey sayılmayıp aile ile özdeşleştirilmesi, ataerkinin ilk ortaya çıktığından beri mevcut. Tabii burada sormak lazım, ataerki sistem derken neyi kastediyoruz? Toplumda kadınların ikincilleşmesine, ezilmesine yol açan kurumları, yapıları, uygulamaları ve tabii ideolojiyi kastediyoruz. Ama aynı zamanda ataerkinin, tarihsel ve kültürel olarak farklılık gösterdiğini görüyoruz. Yani özü her ne kadar aynı olsa da her yeri kaplayan tek bir ataerki sistem yok. Genel olarak ataerki kavramını kullandığımızda, erkek egemenliğini ve bunu mümkün kılan sistemi bütünüyle kast ediyoruz ama bu dediğim gibi toplumdaki farklılıklardan dolayı, dönemden döneme farklılıklar gösteriyor. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nde şimdi, eskiden görülmeyen bir şekilde, kadınlara sadece kadın oldukları için saldıran kişiler ve gruplar var. Türkiye’de kadına yönelik şiddet hâlâ namus, töre vb. kavramlarla gerekçelendirilmeye çalışılsa da bunun da değişime uğradığı görülüyor. Hatırlarsınız birkaç ay önce bir adam, tanımadığı bir kadını sadece kadın olduğu için kılıçla öldürdü. Erkek şiddeti ve cinsiyetçilik hemen her yerde artıyor. Bunun da nedeni, önemli ölçüde erkeklerdeki bir “erkeklik azalması” duygusu. Özellikle yirminci yüzyılda kadınlar önemli kazanımlar elde ettiler. Şimdi erkeklerde tuhaf bir mağduriyet duygusu ile bir hiper erkeklik anlayışı üst üste geliyor; yani bir yandan muazzam şişkin bir erkek egosu var, diğer yandan bu sürekli yara

alıyor. İşsizlik ve yoksulluğun getirdiği güçsüzlük ile birlikte kadınların güçlenmesi ve artık ataerkiye itaat etmemesi, erkeklerde bir mağduriyet duygusu yaratıyor. Bir tür “hakkı olanın elinden alındığı” duygusu... Bununla baş edebilmek için şiddete başvuruyor ve böylece “zehirli erkeklik” olgusuna sarılıyor. Ben her şeyi yapabilirim ve aynı zamanda bunlardan sıyrılabilirim düşüncesi var ve bunun bu kadar açık yaşanması, uygulanması yeni bir durum. Ancak bu yeni durumun temelinde de zihniyet aynı: Kadın ve erkek eşit değildir, olmamalıdır; kadın erkeğe itaat etmelidir çünkü kadın aileye aittir, ailenin ahlakını ve şerefini erkek korur ve bu yolda her şeyi yapabilir. Yirmi birinci yüzyılda, dünyanın hemen her yerinde ataerkil pazarlığın çöktüğünü ve bir anlamda erkeklerin eski güzel günlere dönme özlemi içinde olduklarını görüyoruz, ne var ki bunun maddi bir temeli ve meşruiyeti yok. Böylelikle de şiddet gündeme geliyor. Meşru otorite kullanılmadığında daima şiddet gündeme gelir.

Son olarak sizin akademik çabanızın ardında duran nedenleri merak ediyoruz. Fatmagül Berktaş’ı kadın çalışmalarına iten temel motivasyon ne idi?

Ben ortaokul ve lise yıllarımdan itibaren felsefe ile ilgilenen bir insandım. Lise dönemimde de, bir anlamda, kendiliğinden feminist idim. Simone de Beauvoir’ı keşfetmiştim. Dönemin toplumsal ve maddi koşulları sebebiyle Türkiye’de sol ve sosyalist düşünce çok önemliydi ve ben de liseden itibaren o düşünce içerisinde şekillendim diye düşünüyorum. Şimdi geriye baktığımda, ben de tüm

gençler gibi eşitlik ve özgürlük arıyordum. Türkiye’de toplumu değiştirmek ve toplumdaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak, kendi özgürlük arayışımız ile iç içe geçmişti. Birçok genç gibi ben de solcu oldum ve hâlâ öyle olduğumu düşünüyorum. Sol hareketin de tıpkı Türkiye’deki modernleşme, cumhuriyetçi büyük babalarımızda olduğu gibi ataerkil önyargılar ve cinsiyetçi zihniyet yapısında olduğunu zamanla keşfettim. Nasıl ki on sekizinci, on dokuzuncu yüzyılda kadınlar bir yandan doğal haklar teorisini ve insan hakları teorisini benimsiyorlar ama kendilerinin bu aydınlanmanın ve insan kapsamının içerisine girmediklerini fark ediyorlar; biz de buna benzer bir süreci yaşadık. Ben Siyasal Bilgiler Fakültesinde o kadar insan hakları dersi aldım fakat hiçbir zaman aklıma “Kadın insan mıdır?” sorusu gelmedi çünkü doğal olarak her halde öyledir diye düşünüyordum. Bunun maalesef böyle olmadığını yaşayarak anlamak, benim için travmatik bir deneyim oldu. Aynı zamanda eşitlik, özgürlük arayışı gibi anlam arayışı da benim hayatımda çok önemli. İşte olup biteni anlamak, anlamlandırmak ihtiyacıma feminist teori karşılık verdi. Feminist teoriyi yeni haliyle 80’lerde keşfettim ve bu alan benim için birçok bakımdan çok heyecan vericiydi. Çünkü feminist teori hakikaten radikal, değiştirici ve dönüştürücü bir teorik açılım. Türkiye’nin demokratikleşme sorunsalıyla meşgul bir siyaset bilimci ve feminist olarak pratikle iç içe olarak teoriyle uğraşmak kafamdaki birçok soruyu açıklığa kavuşturmamı sağladı.